УДК 930:[355.1-048.35(1-87):355.343(510)](091)"1923/1949"
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.25

Фалько С.А.
Національна академія Національної гвардії України

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ МІСІЇ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У КИТАЇ У 1923-1949 РР.: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження історії військової модернізації в Китаї є актуальною з огляду на великі успіхи сучасного Китаю в галузі військового будівництва. Однією з наріжних сторін якої є запозичення військових технологій, методик навчання в інших країнах.

У роботі аналізується наукова література та опубліковані джерела з історії діяльності іноземних військових місій у Китаї в 1923–1949 рр. На сьогоднішній день існує великий комплекс наукової літератури, що аналізує діяльність військових фахівців різних країн у Китаї. Йдеться про радянських військових фахівців, німецьких відставних офіцерів, японців, британців, американців, французів та італійців. Ці військові професіонали допомагали різним політичним силам Китаю модернізувати свої збройні формування у важливі для життя китайського народу десятиліття XX ст. Завдання дослідження – показати, що наукова література та опубліковані джерела дозволяють розширити роботу в контексті наукового історичного аналізу складного процесу еволюції військової модернізації в Китаї.

Джерельною базою дослідження є: опубліковані секретні документи архівів радянської та американської військових розвідок; професійна довідкова література військово-історичного характеру. Мемуари та спогади учасників діяльності іноземних військових місій дозволяють вивчати особливості роботи радників та інструкторів у процесі військової модернізації Китаю в 1923–1949 рр.

Використання методики порівняння діяльності консультативних груп військових професіоналів у збройних формуваннях різних політичних сил Китаю дозволяє досягти нових наукових результатів у галузі вивчення історії військової модернізації в Китаї в 1923–1949 рр.

Наукова література та джерела дозволяють зробити певний внесок у вивчення складних процесів історії військової модернізації в Китаї. Вивчаються процеси впливу діяльності іноземних військових фахівців у галузі військової освіти, військового будівництва бойових частин армії Китаю, вплив участі іноземних військових фахівців у бойових діях громадянської війни та війни опору Китаю японській агресії в 1931–1945 рр., розвідувальної діяльності та інших напрямках роботи іноземних військових консультантів перспектива для наукової роботи. Також аналізується наукова література, присвячена військовому лідерству керівників консультативних місій.

Вивчення теми історії військової допомоги Китаю неможливе без аналізу процесів модернізації в арміях країн, які направили військових інструкторів і радників до Китаю. Це значно поліпшить розуміння контексту роботи іноземних військових фахівців у Китаї в 1923–1949 рр.

Ключові слова: *військова допомога, військове лідерство, військова модернізація, військові інструктори, військові радники, закордонні військові місії, історіографія, китайська армія, Китаї.*

Присвячується моєму батькові,
підполковнику Фальку Анатолію
Івановичу, який в 1983–1986 рр.
виконував обов'язки військового
інструктора у ВПС лівійської армії.

© Фалько С.А., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Це дослідження з’явилося завдяки сприянню доктора історичних наук, професора Лейпцизького університету Елізабет Каске, яка небайдуже ставиться до війни в Україні та надає гуманітарну допомогу нашій країні.

Постановка проблеми. Тема військової модернізації, яка активно проводиться в арміях Східної Азії, – актуальна військово-історична проблема. Вона досліджується сучасними істориками як складова частина контексту модернізації східних суспільств. При цьому особливу увагу багато дослідників приділяють військовій модернізації Китаю. Звісно, останній час наукові погляди сучасних істориків на військову історію Китаю коригуються [1].

Країна, що перебувала в стані громадянської війни та економічного занепаду, пройшла важкий шлях трансформації. Але на початку 50-х рр. XX ст. вона стала країною, здатною протистояти збройним силам США і Франції в Східній Азії. Однією з причин бойового успіху китайської армії було використання іноземних військових місій. Взагалі це частина важливої теми – іноземної військової допомоги у військовій модернізації китайських військ. У цьому контексті важливе значення має опубліковане в 1999 р. дослідження В. Мотта. Воно комплексно охоплює питання фінансової, політичної, збройової, технічної, розвідувальної та консультативної допомоги Китаю [2, p. 105–163.].

Джерельною базою дослідження слугують опубліковані секретні документи архівів радянської та американської військових розвідок; професійна довідкова література військово-історичного характеру. Мемуари і спогади учасників діяльності іноземних військових місій дають змогу вивчати особливості роботи радників та інструкторів у часи військової модернізації Китаю в 1923–1949 рр. Використання методики порівняння діяльності консультативних груп військових професіоналів у збройних формуваннях різних політичних сил Китаю надає можливість досягти нових результатів у галузі вивчення історії військової модернізації в Китаї в 1923–1949 рр. Наукова література і джерела допомагають зробити суттєвий внесок у вивчення складних процесів історії військової модернізації у Китаї. Вивчення процесів впливу діяльності іноземних військових фахівців у галузі військової освіти, військового будівництва бойових частин армії Китаю, впливу участі іноземних військових фахівців у бойових діях громадянської війни та війни опору Китаю японській агресії в 1931–1945 рр., розвідувальної діяльності та інших напрямків роботи іноземних військових консультантів формують перспективу для наукового дослідження. Також аналізується література, присвячена військовому лідерству керівників консультативних місій. Вивчення теми історії військової допомоги Китаю неможливе без аналізу процесів модернізації в арміях країн, які направили військових інструкторів і радників до Китаю. Це значно поліпшить розуміння контексту роботи іноземних військових фахівців у Китаї в 1923–1949 рр.

Формулювання цілей статті. Ми дослідимо літературу і джерела з одного із важливих напрямків військової модернізації – використання іноземних військових місій задля реформи збройних сил Китаю. Спершу необхідно з’ясувати, що таке військова місія, якими бувають військові місії та які причини робили актуальними їх діяльність у таких напрямках, як: підготовка військ, створення сучасної військової освіти, збір розвідувальної інформації, стратегічне і оперативне консультування командування військ Китаю тощо. Це одне з численних питань діяльності військових консультативних, інструкторських місій.

Виклад основного матеріалу. Необхідно розібратися з ключовими поняттями нашого дослідження. Що ж таке військова місія? Які бувають військові місії? Які причини робили актуальними їх діяльність у різних напрямках, таких як: підготовка військ; створення сучасної військової освіти; збір розвідувальної інформації; стратегічне та оперативне консультування командування військ Китаю тощо. Це одне з багатьох питань діяльності військових консультативних, інструкторських місій.

Насамперед ми будемо вивчати література та джерела щодо діяльності військових місії, що були направлені до Китаю, набрані китайськими агентами, як це було з відставними офіцерами німецької консультаційної місії в 1927 р. Схожий варіант застосували французи в 1938 р., звільнів офіцерів місії з лав армії Тема ініціативи окремих офіцерів залишиться поза межами нашого дослідження.

Зазначимо, що призначення та реальні кроки військових місій дуже часто охоплюють багато аспектів міжнародної діяльності, зокрема, безпосередньо військові питання, фінансові аспекти напрямків роботи інструкторів, економічні можливості Китаю, а також культурні та політичні умови конкретного регіону країни. Не слід забувати і про фактор дипломатичної боротьби в площині міжнародних відносин та роль у ній військових місій, які є частиною військово-політичного

впливу країни, що посилала військових радників та інструкторів. [1]

Наприклад, у цьому зв'язку для нас цікавим є напрямок у армії північно-китайських мілітаристів французької військової місії на чолі з генералом Ж. Жоффром. Цей випадок важливий для аналізу призначення місій, місія Ж. Жоффра не була військово-консультативною. Метою була реклама військових досягнень Франції в Першій світовій війні та лобіювання французьких інтересів. [3]. Військово-дипломатична місія генерала Д. Маршала в Китай у 1945–1947 рр. також не є консультативною. [4]. Раніше своїх місій до Китаю ці командири керували арміями Франції та США. Місії такого характеру не вивчаються нами, а вказуються як різноманітність варіантів використання політичними владами тієї чи іншої країни авторитету військових лідерів.

Вивчення історіографії нашої проблематики дозволить значно краще зрозуміти стан дослідження важливого напрямку військової модернізації в Китаї – діяльності військових місій іноземних держав у військових формуваннях Китаю 1923–1949 рр. Автор вже кілька років займається вивченням історії військової модернізації. Опубліковані дослідження дають змогу побачити проблеми військової модернізації в широкому спектрі вивчення [5; 6; 7; 8].

Що стосується теми використання військових місій у модернізації збройних сил у зоні інтересів сучасних військових істориків, прикладом такого дослідження може слугувати збірка наукових статей, виданий під редакцією Д. Стокера. [9]. Опубліковані в збірці дослідження розкривають багато питань нашої проблематики.

Період вивчення роботи місій – 26 років, з 1923 до 1949 рр. Він дозволяє провести порівняльне дослідження. Нижньою межею дослідження є події запрошення лідером китайських націоналістів Сунь Ятсеном Радянської військової місії в 1923 р. Відповідно, верхня межа дослідження – це фінал діяльності американської військової місії в Китаї в 1949 р. Окремо відзначимо, що робота іноземних військово-морських місій в Китаї не є метою вивчення в дослідженні, саме тому вони розглядаються епізодично.

Постановка завдання. Головною метою історіографічного вивчення літератури є тема діяльності іноземних військових місій в Китаї, спрямованих для консультативної роботи в китайській армії. Важливо, що в аналізований період військово-повітряні сили були частиною сухопутних військ, і з цієї причини дослідження діяльності військово-повітряних місій вони включені в історіографію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література аналізується нами за хронологічним і національним принципом, за періодом роботи іноземних військових місій у Китаї з 1923 по 1949 рр. Доцільно нагадати, що це роки діяльності іноземних військових місій в Китаї. З 1923 по 1927 рр. в ряді регіонів Китаю, в збройних формуваннях націоналістів, прихильників Сунь Ятсена, працювали радянські військові професіонали. У 1928 р., після розриву спадкоємця ідей китайського націоналізму Чан Кайші з комуністами, цей генерал доклав багато зусиль для вербування німецьких військових радників з метою продовження реформ армії гоміндапівського Китаю. Німецька консультативна група діяла в інтересах армії Чан Кайші з 1928 по 1938 рр.

Зміна політики Гітлера щодо Китаю та орієнтація на Японію в зовнішній політиці на Далекому Сході призвели до відкликання німецької консультативної місії в 1938 р. Паралельно з німцями у військово-повітряних силах чанкайшистського Китаю діяли американська та італійська військово-повітряні місії. У 1939 р. у військово-повітряних силах та військових навчальних закладах Китаю проводила консультації французька військова місія. Через зовнішньополітичні обставини, коли французи відкликали свою місію та після низки поразок у збройному протистоянні з Японією в 1937 р., Чан Кайші звернувся за військово-технічною допомогою до Й.В. Сталіна. У 1937–1941 рр. до Китаю були знову направлені військові інструктори з Радянського Союзу. З початком активної фази Другої світової війни на Далекому Сході, після нападу японців на Перл-Харбор у 1941 р., американці направили цілу низку військових місій до Китаю. Вони активно діяли в збройних силах Китаю до 1949 р.

Слід також відзначити діяльність японських військових інструкторів у лавах збройних сил

[1] Далі буде використовуватися поняття «місія». Під цим поняттям ми маємо на увазі виключно «військову місію», спрямовану певною країною офіційно або під прикриттям групи військових професіоналів. Використовується термін «військова місія», «місія» стосовно досліджуваної концепції військової модернізації, тобто організації реформ за допомогою «військово-інструкторської місії». Місії, які мають інструкторські цілі, місії радників (військовий радник – термін, що з'явився на початку XX ст., до цього, в XIX ст. і на початку XX ст. використовувалося поняття військовий інструктор). Зазвичай, незважаючи на різні назви, ці поняття охоплюють кілька напрямків діяльності: навчання бойових підрозділів і діяльність у військових навчальних закладах; збір даних про країну перебування; лобіювання продажи зброї; зміцнення внутрішньополітичного впливу через місію та інші напрямки.

китайських маріонеткових держав. У даному випадку йдеться про консультативну діяльність японських офіцерів в армії Маньчжоу Го вже з 1932 р., пізніше, в монгольських збройних формуваннях, армії китайських сепаратистів прояпонського уряду Китаю Ван Цзинвея.

Ми будемо досліджувати стан наукової літератури, умовно розділивши її за країнами, які брали участь в організації військових місій до Китаю в 1923–1949 рр.

Радянські військові місії в Китаї 1923–1927 рр., 1937–1941 рр. У 1923–1937 рр. в армії гоміньданського Китаю та їх союзників у Калгані діяли групи військових інструкторів і радників. Вже наприкінці XX ст. науковці звернули увагу на діяльність радянських військових у Китаї. Це було пов'язано з перемогою комуністичного руху в Китаї та публікацією в США і Британії архіву радянських дипломатів, захопленого в 1927 р. китайською поліцією [9].

У 1981 р. з'явилося дослідження Д. Дена, присвячене діяльності політичного радника Сунь Ятцена – М. Бородіна [10]. У цій роботі розкрито деталі взаємовідносин військових радників і радянського політичного агента. Саме М. Бобродін був архітектором успіху китайських революціонерів у 1923–1927 рр. Ця книга є важливою для розуміння контексту діяльності радянських військових фахівців на півдні Китаю та ролі політиків у роботі військової місії.

Заслуговує на увагу актуальна для нашої теми книга вчених Вілбур С.М. та Ліен-їн Хау Д. «Місіонери революції: радянські радники і націоналістичний Китай, 1920–1927», видана в Кембриджі в 1989 р. [11]. Основою цього глибокого дослідження є документи, що були вилучені китайською поліцією і знаходились у радянському посольстві в Пекіні в 1927 р. Через військові ешелони Британії та США ці матеріали потрапили до Лондона і Вашингтона. Саме вони стали основою для дослідження. Значна частина документів присвячена діяльності військових радників армії Гоміньдану. Перша частина книги описує діяльність радянських політичних та військових радників у Китаї в 1923–1927 рр. У свою чергу, друга частина підтверджує аргументацію за допомогою опублікованих документів.

Робота Хяобіна Лі «Історія сучасної китайської армії», опублікована в 2007 р., представляє значний інтерес для нашого дослідження. Автор цієї наукової праці розкриває роль радянських військових фахівців у створенні військової академії в Хуанпу і деталі організації армії китайських націоналістів згідно радянської політичної моделі [12]. Основний акцент у підготовці майбутніх офіцерів нової армії робився на політичну підготовку та ідеологічне виховання. Китайці використовували радянську модель політичних комісарів, тобто подвійне командування – командира і комісара, які прийшла з Червоної армії. Слід зазначити, що китайська військова модель до 1923 р. була заснована на копіюванні японської військової моделі. Впливовим фактором японського впливу було навчання багатьох китайських офіцерів у японських військово-навчальних закладах. Автор вказує на боротьбу двох військових шкіл, яка вплинула на модернізацію армії Гоміньдану в 20-х рр. XX ст.

Доповнює цю інформацію робота Д. Еріксона «Радянське верховне командування: військово-політична історія, 1918–1941 рр.», декілька розділів якої розкривають діяльність військових інструкторів і радників Червоної армії в рядах китайських збройних формувань 1923–1927 рр. [13]. Окремо досліджена роль радянських військових фахівців у допомозі модернізації гоміньданівському Китаю і військовому протистоянні Японії в 1938–1941 рр.

Вказав на занадто швидку, масштабну військову допомогу та активність СРСР у Китаї в 1938 р. і С. Маккіннон, автор монографії «Ухань, 1938: війна, біженці та становлення сучасного Китаю», що вийшла в 2008 р., опублікованої в Каліфорнійському університеті [14].

Другий період допомоги Китаю з боку СРСР у 1938–1941 рр. детально проаналізований у дослідженні Д. Хаслама «Радянський Союз і загроза зі Сходу, 1933–1941 рр.: Москва, Токіо і прелюдія до війни на Тихому океані», опубліковане в 1992 р. [15]. Історик вивчив військову допомогу в цілому, але значна частина роботи присвячена діяльності військових інструкторів і радників в армії Чан Кайші. Автор вказав на прагматичний підхід Й.В. Сталіна до співпраці з китайськими націоналістами та блокування антигомінданівської діяльності китайських комуністів Мао Цзедуна. Д. Хаслам розкриває спадкоємність діяльності військових інструкторів у Китаї в 1923–1927 рр. та організації нової військової місії в 1937–1941 рр. Багато командирів Червоної армії, що допомагали Китаю в 20-ті рр. XX ст., знову опинились у Китаї в 1937 р. Це вказує на поліпшення кадрової політики при організації військової місії Радянським Союзом.

Для нас є цікавою тема підтримки іноземними військовими сепаратистських рухів у Китаї. Слід зазначити, що ще до 1923 р. радянські військові радники та інструктори навчали монгольські

збройні формування під час боротьби за владу в Урзі [13, p. 185]. Подібні процеси відбувалися в Тибеті, де англійські військові інструктори консультували військо Давай-Лами [16].

Література щодо німецької консультаційної місії в Китаї (1927–1938 рр.). Цікавою і водночас важливою подією щодо залучення іноземних військових Чан Кайші є діяльність так званої консультативної групи відставних німецьких офіцерів у Китаї в 1928–1938 рр. Слід згадати про значну присутність німецьких військових інструкторів раніше, в рядах китайських армій в 1870–1914 рр., що вивчалося в роботах німецької дослідниці Е. Каске [17]. Це створювало певну традицію співпраці Китаю з німецькими військовими. Одне з перших досліджень історика китайського походження Ф. Лю, що з'явилось у 1956 р., зосередило увагу вченого на питаннях впливу японської, радянської, німецької та американської військових систем на військову модернізацію збройних сил Гоміндану. Варто відзначити, що відсутність уваги до впливу французів та італійців значно знижує цінність роботи для нашої тематики [18].

Однак до 70-х рр. ХХ ст. ця тема не ставала предметом детального дослідження. Окремий приклад неуваги і нерозуміння фактору роботи німецької військової місії в Китаї в 1927–1938 рр. у реформуванні армії Гоміньдану – дослідження Ф. Дорна, присвячене початковому періоду Японо-китайської війни 1937–1945 рр. Він вказував, що: «перша німецька місія під командуванням генерала Г. фон Секта прибула до Китаю в 1928 р.» [19, p. 189]. Однак це помилкове твердження. Ні в 1927 р., ні в 1928 р. на момент прибуття перших німецьких відставних офіцерів ще не існувало єдиної консультаційної місії. Все починалось як неформальне спілкування китайців з відставними офіцерами німецької армії в 1927 р., що свідчить про нерозуміння важливого факту модернізації армії Чан Кайші – динаміки та етапів діяльності іноземних військових фахівців у Нанкіні.

У 1981 р. під редакцією Б. Мартіна вийшло дослідження «Німецькі радники в Китаї в 1927–1938 рр.: Мілітаризм, Економіка, Зовнішня політика». У цій об'ємній науковій збірці американські, німецькі, китайські дослідники розкривають військові, економічні, політичні та культурні аспекти діяльності німецьких військових радників не лише в правлячих структурах Гоміньдану, а й у комуністичній Червоній армії. Дуже корисна інформація про лідерів німецьких консультативних груп. Матеріали про М. Бауера опублікував А. Фогт [20, p. 95–105]. Діяльність Г. Ветцелля вивчав Д. Сенс [20, p. 106–115]. Успіхи генерал-полковника Г. фон Секта аналізував Г. Майєр-Вайкер [20, p. 116–134]. Про А. фон Фалькенхаузена написав Лян Сі-хуей [20, p. 135–146] . Відносини Чан Кайші з німецькими радниками в цілому підсумував Фу Пао-джен [20, p. 160–174]. Ця інформація детально доповнює питання вивчення специфіки діяльності німецьких військових у Китаї [20].

Спираючись на архівні джерела, синолог Д. Саттон у 1982 р. у своїй статті вказав на істотну роль німецької консультативної групи в реформуванні військ Гоміньдану в 1928–1938 рр. Він зосередився на окремих аспектах діяльності німецьких відставних офіцерів – роботі у військово-навчальних закладах і важливій перешкоді в роботі місії – консервативному опорі китайських офіцерів [21].

Вагома віха в дослідженні впливу Німеччини на реформи в Китаї – робота В. Кірбі «Німеччина і республіканський Китай», опублікована в 1984 р. [22]. У цій праці розкривається окремий напрямок військово-економічного співробітництва – заходи щодо створення німцями військової промисловості Китаю. Інформація про німецьких військових фахівців використана в цьому векторі економічної діяльності. Широкий спектр інформації дозволяє нам побачити масштабну картину військово-політичних, економічних та інших реформ, які відбувалися в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. в гоміндадівському Китаї. Дослідження розкриває багато аспектів і напрямків діяльності німецької консультативної групи в Китаї впродовж 1927–1938 рр.

Інформаційна наукова стаття Б. Мартина з'явилася в 1990 р., і це був черговий крок до вивчення проблеми не лише військової діяльності німецької консультативної групи в Китаї в 1927–1938 рр., але й одна з перших робіт з вивчення військово-технічного і військово-промислового співробітництва Китаю з Німеччиною в зазначений період [23].

13 том «Кембриджської історії Китаю» – дуже інформативний ресурс для нашого дослідження. У цій збірці праць розкриваються багато питань щодо впливу іноземної військової допомоги, в тому числі військових місій, на боєздатність китайських військ у досліджуваний період. На архівних джерелах автори вказують на спірні сюжети щодо впливу німецької військової місії на організацію дій армії і Гоміньдану. Зокрема, зроблено акцент на ролі А. фон Фалькенхаузена та його офіцерів в організації операцій проти комуністичних повстанців в 1935 р. і японських загарбників в 1937 р. Автори порушили складні питання керівництва

організацією бойових операцій німецькими радниками Чан Кайші, роль членів консультаційної місії в організації військової економіки Китаю та інші вектори роботи військових фахівців [24].

Докторська дисертація С. Берлеба, опублікована в 2005 р. «... На благо Китаю: еволюція і деградація німецького впливу на військові справи Китаю, 1919–1938 рр.», детально зосереджена на двох проблемах німецько-китайських відносин нанкінського десятиліття 1927–1938 рр. Першою метою дослідження є військово-технічне співробітництво з Китаєм і неформальна консультаційна місія німецьких відставних військових. Друга, дуже цікава частина – організація поставок озброєння з Німеччини та інших країн протягом 1919–1938 рр. Це дослідження є якісним, науковим і аргументованим. Автор системно використовує архівні джерела в пошуку відповідей на вищезазначені питання. Цікавим є твердження автора про відсутність точних даних про постачання зброї до Китаю в 1919–1928 рр., що було пов'язано з ембарго і таємними операціями з продажу озброєння. Це одне з найбільш об'ємних та корисних досліджень щодо роботи німецької консультаційної групи в Нанкіні [25].

Важливою для нашого дослідження є робота історика Р. Родрігеса «Подорож на Схід: німецька військова місія в Китаї, 1927–1938», опублікована в 2011 р. Ця наукова праця значно розширює знання про діяльність німецьких офіцерів з консультативної групи, розкриваючи детальні подробиці і складнощі роботи радників в армії Чан Кайші [26].

Про діяльність Італійської військової місії (1933–1938 рр.). Новим явищем у передачі новітніх військових технологій в армії Китаю з Європи і США стала поява іноземних військово-технічних фахівців. Цього разу мова йде про фортифікаторів, зв'язківців і штабних офіцерів військових місій у Китаї.[2] Важливим епізодом діяльності іноземних військових фахівців є виникнення авіаційних військових місій з Італії та США в Китаї.[3] Посилення активності передачі військових знань з Італії збільшилося з політичних та економічних причин. Лідер італійських фашистів Б. Муссоліні підтримував цей вид зовнішньополітичної активності задля організації продажу італійського озброєння та техніки в інші країни. Так, зокрема, у 1933 р. в Китаї з'явилась італійська військова місія, що складалася з офіцерів військово-повітряних сил італійського королівства. В армії Чан Кайші це була друга місія, що діяла паралельно з німецькою військовою місією, яка функціонувала з 1927 р.

Роботи авторів І. Лазаньї [27] та О. Коко [28] розширюють наші знання не лише про діяльність італійської місії, але й про таке супровідне явище, що супроводжує роботу радників, як продаж зброї. У даному випадку мова йде про бойові та транспортні військові літаки, автомобілі, зброю і боєприпаси. Спосіб організації італійської місії, зв'язок діяльності італійських пілотів з політикою фашистського уряду Італії, успіхи і невдачі навчання китайців детально розкриваються в працях італійських істориків.

Дослідження французької діяльності в Китаї у 1920-х роках і таємну військову місію з Франції у 1939 році. Цікавою є діяльність французьких військових місій у Китаї. Станом на 1918 р. за підсумками Першої світової війни саме французька армія вважалась найсильнішою армією світу, що змушувало багато урядів просити Париж про відправлення місій з метою поліпшення боєздатності армій [34].

Вже в 1922 р. з військово-дипломатичною місією в північному Китаї з візитом у маршала Чжана Цзоліня побував маршал Ж. Жоффр [3]. Одна з прихованих цілей місії – зондування поставок зброї маршалу Чжану в Маньчжурію. Військовий авторитет Франції після 1918 р. у військовому істеблішменті багатьох країн Європи, Латинської Америки та Азії був дуже високим [33, p. 414–419]. Військово-політичні кола Франції використовували авторитетних на той час військових лідерів – М. Вейгана, М. Гамелена для реалізації власних військово-політичних і економічних цілей [34; 35].

У цей період можна спостерігати появу французьких офіцерів у ролі викладачів у китайських військових навчальних закладах. Так, до прикладу, французька навчальна група на чолі з генералом Балні впровадила концепцію оборони в китайському військовому коледжі. Як вказує дослідник Ф. Лю, французи з презирством ставились до розробленої німцями навчальної програми, заснованої на військовому русі. Саме завдяки їхньому

[2] Для розуміння контексту подій слід підкреслити, що в той час японська армія в 1919 році запросила французьких військових авіаторів і літаки, пізніше, в 1921 р, в Токіо, слідом за французами, з'явилися англійці зі своїми літаками.

[3] Б. Муссоліні заохочував відрядження військових до інших країн. Радники італійської армії консультували військових в Еквадорі [29], військових льотчиків в Саудівській Аравії [30]. Італійський офіцер А. Паріані, будучи військовим аташе в Тирані, очолював італійську військову місію в албанської армії. [31, p. 90]. У 20-х рр. XX ст. італійські карабінери зі складу військової місії навчали грецьких карабінерів [32]. Звісно, італійці активно використовували військових з метою впровадженні італійських військових навичок та продажі зброї за кардоном тощо.

впливу багато китайських командирів були прихильниками оборонної доктрини [18, p. 106].

Після відкликання Б. Муссоліні італійської місії в 1938 р., яка організовувала створення китайської авіації. Чан Кайші в 1939 р. запросив французьку військову місію. У травні 1939 р. військова місія з двох генералів ВПС і п'яти офіцерів колоніальних військ прибула до Китаю з Франції. Про це вперше повідомив дослідник А. Нолде в 1971 р. [36].[4] Цікавим є спосіб відправлення місії, зазначений дослідником Ф. Нісом. Він підкреслив, що в службовій записці міністра оборони Франції, підписаній президентом Е. Даладьє, зазначалося, що офіцери місії направляються для виконання секретної місії на Далекий Схід [37, p. 425–452].

Але поступово, до кінця 30-х рр. XX ст. військовий авторитет Франції почав зменшуватись, що наклало відбиток на роботу місії. Складні та суперечливі процеси формування цієї місії описані в масштабній праці В. Ніса, в якій цілий розділ присвячений організації та роботі французької місії в Китаї в 1939 р. [37] Праця Ф. Ніса, це справжня наукова праця, що вводить в науковий обіг нові архівні документи. Зміст дослідження дозволяє зрозуміти складний контекст падіння політичного впливу Франції на Далекому Сході в 1918–1940 рр.

Є матеріали про діяльність так званої «Місії 5», що присвячені таємним диверсійним операціям французької армії в Індокитаї та Китаї. Вона була організована за наказом генерала Ш. Де Голля. Управління цією французькою військовою місією з 1943 р. знаходилося в Куньміні, провінції Юннань [38, p. 425–428]. Таким чином, ми бачимо, що література про діяльність французьких військових у Китаї дозволяє продовжити наукові дослідження про діяльність місій.

Дослідження діяльності американських військових місій в Китаї (1937–1949 рр.). Вже на початку 1950-х рр. у США, в історичному відділі канцелярії генерал-квартирмейстера армії США Ч. Ф. Романус і Р. Сандерленд, колишні викладачі та докторанти історії, що служили під час Другої світової війни на бірманському фронті, завершили дослідження діяльності військової місії США в Китаї під керівництвом генерала Д. Стілуелла, яка діяла з 1942 по 1944 рр. Це капітальна, ґрунтовна і копітка робота, яка заслуговує на уважне прочитання навіть зараз. Вона пояснює питання взаємодії американської військової місії Д. Стілуелла і китайської армії в Бірмі, Індії та Китаї. У цьому дослідженні яскраво розкривається протистояння американського керівника місії та генералісимуса Чак Кайші. Окремо описано деталі протистояння стратегії ВПС США та її носія генерала К. Шеннолта і генерала Д. Стілуелла представника армії [39].

Однак перша офіційна військова місія армії США під керівництвом генерала Д. Макгрудера прибула до Китаю ще в 1941 р. Мета місії – оцінка потреб армії Чан Кайші в зброї, техніці та боєприпасах [40].[5] Цікавою була особливість ряду американських офіцерів і генералів з підготовки керівників місій. Перші керівники військових професіоналів армії раніше роками виконували обов'язки військових аташе в Китаї. Вони знали китайську мову і специфіку як країни, так і збройних сил гоміндanівського Китаю. У зв'язку з цим викликають інтерес особливості діяльності військових агентів у Китаї, що дозволяє нам дізнатися про роботу А. Вагса з історії діяльності військових аташе в досліджуваний період [31, p. 150].

Важливий аспект у вивченні нашої проблематики – вивчення біографій керівників місій. Один із таких важливих аспектів конкретизує роль лідерства у вивченні діяльності військових місій, а також дозволяє визначити малюнок та особливості національної військової школи. Цей показник украй важливий для ефективності діяльності військової місії. Біографіям військових американських керівників присвячені роботи Б. Такман [41] і А. фон Плінскі [42]. У цих наукових роботах аналізується діяльність Д. Стілвелла і А. Ведемейера, яскравих представників американської військової школи 20-х – 30-х рр. XX ст., що відрізняються високими освітніми професійними критеріями [72, p. 240–243]. Автори вказують на систему ретельного професійного відбору офіцерів на вищі посади в керівництві місій, американську систему лінгвістичної підготовки і американські суспільні цінності офіцерського корпусу США, що було сильною стороною американців.

Для нас важливі роботи, пов'язані з аналізом всебічної підготовки та стилю роботи німецьких офіцерів – яскравих військових лідерів у складній військово-політичній ситуації, організації діяльності військових професіоналів з Німеччини – М. Бауера, Г. фон Зекта, А. фон Фальхенгаузена та інших представників німецької військової школи, однієї з кращих у світі в 2-й половині XX ст. [20]. Не менш цікавими є наукові роботи,

[4] У травні 1939 р. військова місія з двох генералів ВПС і п'яти офіцерів колоніальних військ прибула до Китаю з Франції.

[5] Ця місія (AMMISCA), очолювана генералом Д. Макгрудером, була створена в серпні 1941 р. для управління допомогою Китаю з ленд-лізу до офіційного вступу США у Другу світову війну.

які висвітлюють особливості стилю роботи офіцерів інших національних шкіл, зокрема, РККА В. К. Блюхера [11], італійського генерала Р. Лорді [28].

У 1971 р. відома історикиня, журналістка і публіцистка Б. Такман випустила об'ємну науково-популярну книгу, присвячену місії Д. Стілуелла в Китаї. Ця книга дуже часто критикується військовими істориками за стиль і неточності. Однак для розуміння контексту часу діяльності Д. Стілуелла робота є пізнавальною для нашого дослідження [41]. Дослідження професійного військового історика Д. Шепарда, опубліковане в 1989 р., висвітлює важливий аспект діяльності військових місій США в Китаї – боротьбу за особливості військово-політичного курсу двох глав американських місій, авіаційної К. Шеннолта та спорядженої від армії США Д. Стілвелла [43].

Цікавою є робота історіка Д. Ріттера, присвячена проблемі взаємодії між командуванням американської місії в Китаї та британською індійською армією в особі Л. Маунбаттена, генерал-губернатора британської Індії [44].

Капітальне дослідження, присвячене питанням соціальних взаємин членів американських військових місій та китайців під час війни 1941–1945 рр., належить перу З. С. Фредмана. Робота відкриває багато нових аспектів соціальної історії в якості частини складного військового історичного дискурсу, де багато труднощів і суперечностей, які супроводжують діяльність радників та інструкторів із США [45]. Це наукове дослідження розкриває нові аспекти вивчення діяльності американських місій у різних регіонах Китаю.

У. Мотт, історик із США, у 1999 р. створив важливе дослідження, присвячене комплексному питанню іноземної військової допомоги як військово-політичного важеля впливу на інші країни. У цій праці значна частка присвячена військовій допомозі Китаю в досліджуваний нами період [2, р. 105–163].

У 2023 р. американський дослідник китайських збройних сил Е. Сетцекорн на основі нових архівних джерел, що зберігаються в навчальному центрі армії США – Лівенворт, і нещодавно розсекречених документів американського уряду, вивчав діяльність американської військової місії під командуванням генерала Д. Стілуелла в Китаї в 1942–1944 рр. [46]. Працюючи з новими джерелами, автор уточнив значну кількість деталей діяльності військових інструкторів генерала Д. Стілуелла. Важливі оцінки недоліків діяльності офіцерів Д. Стілуелла були надані в секретних військових аналітичних документах спеціальної комісії армії США, що працювала після війни і займалась аналізом невдач у роботі місії. Це дослідження суттєво доповнює багато прогалин, наявних у ранніх дослідженнях на тему історії діяльності американських місій.

Розкриває особливості діяльності окремої американської місії морської піхоти США в Китай в 1942–1945 рр. дослідження Ф. Вейкмана [47]. Метою місії була організація диверсійно-партизанської війни в окупованій японцями частині Китаю. У своїй роботі автор досліджує важливу тему – співпрацю американської військової місії на чолі з майором М. Майлзом із розвідувальними спецслужбами націоналістичного Китаю. Ця важлива і недостатньо вивчена тема доповнює праці з нашого дослідження. Складну роботу військової місії «Діксі», направленої в комуністичний Яннан у 1944 р., розкриває наукова робота історика К. Д. Картера. Ці дослідження розкривають ще один напрямок роботи місій – збір розвідувальних даних [48].

Військові місії з Великої Британії в Китаї в науковій літературі. Не можна не згадати про направлення, на прохання національного уряду Китаю англійської військової місії з метою навчання китайських військових моряків [49]. У роботі Л. Касвелла розкриваються особливості політичної лінії Лондона в діяльності британських військових фахівців у Китаї. Стаття історика дає змогу істотно доповнити загальну палітру військово-технічного стилю організації роботи військових місій. Також необхідно згадати дослідження діяльністі британських інструкторів в армії Тибету, ще в 1920-х рр. [50]. З початком війни на Далекому Сході в 1941 р. британці організували відправлення військової місії до Китаю під кодом «місія 204». Її метою була організація нерегулярної, партизанської війни в регіоні. Ці події аналізує у своїй роботі Д. Карл та К. Стівенс [51; 2].

Вивчення діяльності японських військових місій у Китаї в 1920–1940-х рр. Окрема тема нашого дослідження – діяльність японських офіцерів-інструкторів у китайських військових формуваннях, утворених завдяки японському вторгненню в Китай у 1931 р. Слід відзначити, що, починаючи з 1896 р., була дуже активною діяльність японської військової школи. Багато досліджень детально вивчає японський військовий вплив у китайських збройних силах. У період з 1896 по 1914 рр. це була домінуюча військова школа навчання в китайському офіцерському корпусі [53]. Навчання

в Японії пройшов і майбутній лідер націоналістів Китаю майбутній генералісимус Чан Кайші [54]. У 1917 р. японські фінансові позики призвели до відправлення військової місії до Китаю з метою підготовки військ для відправлення до Європи. Ці події описані в дослідженні Е. Чана [55, p. 16]. Історик вивчав взаємозв'язок політики і експортом зброї до Китаю в 20-ті рр. XX ст.

У 20-ті та на початку 30-х рр. XX ст. став дедалі помітнішим японський військовий вплив в армії Китаю Причиною цього було те, що переважна більшість старших офіцерів навчались або в Японії, або за японськими методиками у військових навчальних закладах Китаю, на що вказує робота Д. Рейнольдса [56]. До цього часу колишні випускники військово-навчальних закладів, а тепер уже старші офіцери або генерали, стали військовими лідерами цілої низки мілітаристських угруповань Піднебесної.

Після початку повномасштабної війни Японії в Китаї в 1937 р. японська військова влада доклала чимало зусиль для формування прояпонських збройних підрозділів з китайців, що перебували під владою маріонеткових режимів. Мова йде про державу Маньчжоу-го та про маріонетковий уряд Ван Цзинвея, монгольські війська Мейцзяна. Скрізь підготовка здійснювалась під керівництвом японських радників та інструкторів. Ця тема розкрита дослідником П. Джовет [57].

Вивчення впливу діяльності іноземних військових місій у китайській армії у XX-40-х рр. XX ст. Оцінюючи діяльність іноземних військових місій в Китаї в 1923–1949 рр., неможливо залишити поза увагою праці, присвячені модернізації, трансформації та результатам перетворень, здійснених завдяки закордонним військовим фахівцям в армії Китаю. Багато дослідників спрямовують свої зусилля на вивчення підсумків закордонного впливу в китайських збройних силах у досліджуваний період.

Історик з Америки Е. Сецекорн у своїй роботі, присвяченій еволюції армії Китаю в період активної співпраці місії під керівництвом Д. Стілуелла. Значна частина роботи присвячена аналізу ступеня американського впливу на війська гоміндану. Автор аналізує причинно-наслідковий зв'язок між консультативною діяльністю американців і консервативним опором китайських військових [58]. Важлива тема організації бойових дій під час війни опору 1937–1945 рр. У дослідженні вивчаються важливі для нас факти участі радників різних країн в організації бойових дій [59]. Наукові дослідження про діяльність китайської армії в 1923–1949 рр. містять значний і цікавий для вивчення нашої проблематики матеріал. Вкрай важливо ознайомитися з цими роботами П. Хармсена, Г. Ван де Вена та інших авторів. [60; 61; 62]. Незважаючи на науково-популярний характер низки досліджень, ознайомлення з ними корисне для розуміння складних процесів військової модернізації в Китаї.

Порівняння двох модернізацій. Японська армія і китайські війська в період військової модернізації в першій половині XX ст. в історичній літературі. Оцінюючи діяльність іноземних військових місій в Китаї в 1923–1949 рр., слід звернути увагу на праці, присвячені модернізації, трансформації та результатам перетворень. На нашу думку, важливий пункт нашого дослідження – порівняння двох модернізацій. Це модернізація збройних сил Китаю і реформи армії імператорської Японії. Ряд досліджень, присвячених діяльності іноземних військових місій в Японії в досліджуваний період, допоможе нам краще зрозуміти відмінність двох азіатських модернізацій своїх збройних сил. Дуже корисною при аналізі роботи місій є робота американського військового історика Е. Дрі, проведена завдяки закордонним військовим фахівцям в армії Китаю. Багато дослідників спрямовують власні зусилля на вивчення підсумків закордонного впливу в китайських збройних силах в досліджуваний період [63]. Їхні праці розкривають багато аспектів відмінності модернізації двох, на перший погляд, споріднених азіатських країн. Важливими є роботи, присвячені діяльності військових місій Британії та Франції в Японії після Першої світової війни Полака С. та М. Пітті [64; 65]. Вони дозволяють нам зрозуміти рівень підходу до реформ в Японії.

Джерела про діяльність військових місій у Китаї в першій половині XX ст. Найважливішим питанням у нашому дослідженні є аналіз джерел на тему діяльності іноземних військових місій у Китаї. Джерельна база складається з мемуарної літератури, довідкової військової літератури з оцінки збройних сил Китаю, створеної учасниками військово-дипломатичних місій аташе США. Спогади політиків-дипломатів причетні до організації діяльності настільних військових фахівців у Китаї. Важливим питанням для історіографії є наявність великої кількості джерел, які з'явились після початку Другої світової війни на Далекому Сході. Яскравим прикладом слугують спогади прем'єр-міністра У. Черчилля, що роз'яснюють увагу політичного керівництва Великої Британії та Америки до діяльності генерала Д. Стілуелла

в Бірмі та Китаї з 1942 р. Важливі мемуари Чан Кайши [66; 67].

Мемуари керівників та членів іноземних військових місій у Китаї А. Ведемейера, О. Черепанова, К. Шеннолта надають яскраву палітру висвітлення багатьох проблем і специфіки діяльності військових фахівців у Китаї [68; 69; 70]. Були опубліковані звіти військової розвідки армії США про роботу в Китаї в 20–30-ті рр. ХХ ст. Ця багата джерельна база дозволяє провести порівняльне дослідження діяльності іноземних військових місій Китаю [71].

Важливе питання, що дає змогу оцінити діяльність іноземних військових місій, – роботи, присвячені стану військової справи в країнах, звідки були відправлені місії. Це питання дозволяє розібратись у багатьох напрямках діяльності європейських і американських військових радників та інструкторів, починаючи з 1923 р. до встановлення в Китаї комуністичного режиму Мао Цзедуна в 1949 р. [72; 73; 74; 75; 76].

Висновки. Таким чином, вищеперераховані дослідження і джерела дозволяють розширити зону пізнання в області історії запозичення військових знань та методики закордонних військових спеціалістів китайськими офіцерами та солдатами. Звичайно, дослідження не аналізує всю літературу за темою. Але, на наш погляд, порівнявши процес і результати діяльності різних іноземних військових місій, можна дійти до більш зважених висновків щодо їх діяльності, а також побачити відмінність підходів до консультування. Вони пов’язані зі станом військової справи в країнах, звідки були відправлені місії. Це питання дозволяє розібратись у багатьох напрямках діяльності європейських і американських військових радників та інструкторів, починаючи з 1923 р. до встановлення в Китаї комуністичного режиму Мао Цзедуна в 1949 р.

В цілому, аналізуючи досліджувані нами праці, необхідно відзначити, що виділяються певні напрямки вивчення діяльності електронних військових фахівців у Китаї. До них слід віднести такі напрямки, як: контекстний мотив, що досліджує в хронологічному порядку причинно-наслідковий зв’язок діяльності місії з цілим спектром векторів впливу; дослідження, присвячені соціальній історії робочих відносин та соціальної взаємодії між іноземцями і китайськими військовими; дослідження, автори яких поставили за мету вивчення історії експорту озброєння до Китаю; біографічні роботи вирішальні особливості організації та діяльності місій військовими лідерами тієї епохи в складних умовах китайських реалій; військово-технічні аспекти діяльності іноземних військових фахівців; вплив політики на функціонування і долю тих чи інших військових місій; дипломатичні фактори діяльності іноземних військових фахівців у досліджуваний період; порівняльні аспекти діяльності військових місій в Китаї; вплив роботи іноземних військових місій на створення національної військової школи; розвідувальні цілі місій.

Список літератури:

1. Hayford C.W. New Chinese Military History, 1839–1951: What’s the Story? *Hist. China.* 2018, Vol. 13 Issue (1). P. 90–126.

2. Mott IV W. Military assistance: an operational perspective. Greenwood Press. Westport, Connecticut London. 1999. 392 p.

3. Oustrin A. Centenaire de la mission du Maréchal Joffre en Extrême-Orient par monsieur Antoine Oustrin de la Société d’Histoire des Français de Chine. URL: https://museejoffre.fr/centenaire-de-la-mission-du-marechal-joffre-en-extreme-orient-par-monsieur-antoine-oustrin-de-la-societe-dhistoire-des-francais-de-chine/ (Дата звернення: 20.11.2025)

4. Kurtz-Phelan D. The China Mission: George Marshall’s Unfinished War, 1945–1947. New York: W. W. Norton and Company, 2018. 496 p.

5. Фалько С.А. Діяльність воєнно-інструкторських місій європейських країн і США в арміях держав, що реформували збройні сили (остання третина ХІХ – перша третина ХХ ст.): проблеми та перспективи досліджень. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. Київ. No 2(18). 2022. С. 41–64.

6. Фаљко С.А. Проучавање историографије о раду војно-инструкторских мисија водећих европских земаља и САД у међуратном периоду (1918–1939). *Други светски рат 75 година касније, Зборник радова*, I–II, ур. Далибор Денда, Бојан Б. Димитријевић, Дмитар Тасић, Институт за стратегијска истраживања, Институт за новију историју Србије, Институт за савремену историју, Универзитет у Бањој Луци, Београд, Бања Лука, 2021. С.173–198.

7. Фалько С.А. Поставки зброї з Європи та США в Азію у другій пол. ХІХ – поч. ХХ ст.: порівняльний аналіз. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. Вип. 4 (30). НУОУ ім. Івана Черняховського. С. 19–31.

8. Фалько С.А. Діяльність військових місій провідних європейських держав в арміях союзників у Першій світовій війні 1914–1918 рр.: узагальнення проблематики. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал.* 2025. № 1(29). С. 37–67.

9. Stoker D. The history and evolution of foreign military advising and assistance, 1815–2007. *Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization,* 1815–2007. London: Routledge. Taylor & Francis Group, 2007. P. 1–11.
10. Dan N.J. Borodin: Stalin's Man in China. Cambridge: Harvard University Press, 1981. 369 p.
11. Wilbur C.M. Lien-ying How J. Missionaries of Revolution: Soviet Advisors and Nationalist China, 1920–1927. Cambridge: Harvard University Press, 1989. 934 p.
12. Xiaobing Li. A History of the Modern Chinese Army. Lexington: The University Press of Kentucky. 2007. 432 p.
13. Erickson J., Cass F. The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918-1941: A Military Political History, 1918–1941 (Soviet (Russian) Military Institutions) 1st Edition. London, Portland, Oregon: Third Edition. Psychology Press, 1962. 889 p.
14. MacKinnon S. Wuhan, 1938: War, Refugees, and the Making of Modern China. University of California Press, 2008, 182 p.
15. Haslam J. The Soviet Union and the threat from the East, 1933–41: Moscow, Tokyo, and the prelude to the Pacific War. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press, 1992. 224 p.
16. McKay A. C. Tibet 1924: A Very British CoupAttempt? *Journal of the Royal Asiatic Society*. 1997. №7 (3). P. 411–424.
17. Kaske E. Bismarcks Missionare: deutsche Militarinstrukteure in China 1884–1890. Wiesbaden, 2002. 293 p.
18. Liu F. A Military History of Modern China 1924–1949. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1956. 332 p.
19. Dorn F. The Sino-Japanese War, 1937–41: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor. New York: MacMillan Publishing Co., 1974. 477 p.
20. Die deutsche Beraterschaft in China, 1927–1938. Militär-Wirtschaft-Aussenpolitik (The German Advisory Group in China. Military, Economic, and Political Issues in Sino-German Relations, 1927–1938). Edited by Bernd Martin. Dusseldorf: Droste, 1981. 503 p.
21. Sutton D. German Advice and Residual Warlordism in the Nanking Decade: Influences on Nationalist Military Training and Strategy. *The China Quarterly.* 1982. No. 91. Sep. P. 386–410.
22. Kirby W. Germany and Republican China. Stanford: Stanford University Press. 1984. 361 p.
23. Martin B. Die deutsche Beraterschaft in China (1927–1938). *Militärgeschichte.* 1990. 29. S. 530–537.
24. The Cambridge History of China. Vol. 13: Republican China 1912–1949. Part 2. Edited by John K. Fairbank and Albert Feuerwerker. *The Cambridge History of China*, General Editors: Dennis Twitchett and John K. Fairbank. 1986. 1092 p.
25. Berleb S. "… for China's Benefit": The Evolution and Devolution of German Influence on Chinese Military Affairs, 1919-1938. Doctoral Dissertation: Brisbane: Queensland University of Technology School of Humanities and Human Services, 2006. 286 p. URL: https://eprints.qut.edu.au/16298/1/Stefan_Berleb_Thesis.pdf (Дата звернення: 20.11.2024)
26. Rodriguez R. Journey to the East: The German Military Mission in China, 1927–1938. Doctor of Philosophy, Ohio State University, History, 2011. 297 p. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. URL: http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=osu1319222757 (Дата звернення: 21.02.2025)
27. Lasagni I. La nuova Italia di Mussolini in Cina (1927–1934). Studium edizioni, 2019. 465 p.
28. Coco O. The Italian Military Aviation in Nationalist China: General Roberto Lordi and the Italian Mission in Nanchang (1933–1937). *The International History Review*. 2021. 44. № 4. P. 697–720.
29. Yépez E., Gonzalo C. La Academia de Guerra del Ejército. Fundación y desenvolvimiento entre 1920 y 1940: los aportes de la Misión Militar Italiana. Universidad Andina Simón Bolívar, 2018. 89 p.
30. Aleg G. La Missione aeronautica in Arabia Saudita (1935-1939). Missioni militari italiane aleestero in tempo di pace (1861–1939). Atti del Convegno di Studi tenuto a Milano presso la Scuola Militare dell'Esercito nei giorni 25–26 ottobre 2000. Roma, 2001. P. 395–418.
31. Vagts A. Military Attache. Copyright. Princeton University Press. 1967, 422 p.
32. Pasqualini M. G. I Carabinieri Reali in Grecia (1912–1923). H. Rainero, P. Alberini (a cura di), Missioni militari italiane all'estero in tempo di pace (1861–1939), Roma, Ufficio Storico – Stato Maggiore dell'Esercito, 2007, P. 321–341.
33. Goya M. L'Invention de Laguerre moderne: Du pantalon rouge au char d'assaut 1871–1918. Tallandier, 2014. 480 p.
34. Schramm T. Francuskie misje wojsko wewpaństwach Europy Środkowej 1919–1938. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1987. 315 s.
35. Suppo H. Les enjeux français au Brésil pendant l'entre –deux –guerres: la missionmilitaire (1919–1940) *Dans Guerresmondiales et conflits contemporains.* 2004. No 3 (215). P. 3–24.
36. Nolde A. Une mission militaire française auprès de Tchang Kaï-Chek en 1939. Un épisode peu connu de l'histoire diplomatique de l'immédiate avant-guerre. *Revue.* № 301. Juin 1971. P. 976–985.

37. Nies V. "Apaisement" in Asien : Frankreich und der Fernostkonflikt. 1937–1940. München: Oldenbourg, 2009. 580 s.
38. Bensacq-Tixier N. La France en Chine de Sun Yat-sen à Mao Zedong, 1918–1953. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2014. 751 p.
39. Romanus. F. Charles, Sunderland Riley. United States Army in World War II. China-Burma-India Theater Stillwell's Mission to China. Office of the Chief of Military History, Department of the Army, 1952. 468 p.
40. The Under Secretary of State (Welles) to the Secretary of War (Stimson). Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1941, The Far East, Volume V 893.20/725. URL: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1941v05/d733 (Дата звернення: 10.10.2025)
41. Tuchman B. Stilwell and the American Experience in China, 1911–45. New York: Macmillan Publishers, 1971. 686 p.
42. Von Plinsky. A. H. General Albert C. Wedemeyer's Missions in China, 1944–1947: An Attempt to Achieve the Impossible. Fort Leavenworth. Kansas, 1991. 118 p.
43. Shephard J. E. Warriors and Politics: The Bitter Lesson of Stilwell in China. U.S. Army War College, ATTN: Parameters, 1989. 75 p.
44. Ritter J. T. Stilwell and Mountbatten in Burma: Allies at War, 1943–1944. Denton: University of North Texas Press, 2017. 288 p.
45. Fredman Z. The tormented alliance: American servicemen and the occupation of China, 1941–1949. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2022. 305 p.
46. Setzekorn Eric. Uncertain Allies. General Stillwell and the China-Burma-India Theater. Naval Institute, 2024. 276 p.
47. Wakeman F. Spymaster: Dai Li and the Chinese Secret Service. Berkeley: University of California Press, 2003, 650 p.
48. Carolle J. Carter. Mission to Yenan American Liaison with the Chinese Communists 1944–1947. Lexington: University Press of Kentucky, c1997, 278 p.
49. Caswell L. "Rather a Sham": The 1931–1933 British Naval Mission to China and the Failure of Anglo-Chinese Naval Diplomacy during the "Nanjing Decade". *The International History Review*. 2022. 45(3) P. 496–514. https://doi.org/10.1080/07075332.2022.2158206
50. Palace W. The British Empire and Tibet 1900–1922. Routledge. 2005. 208 p.
51. Karl J. "Commandos and the SOE", *In the Fight: Australians and the war in Burma 1942–1945*, *Military History and Heritage Victoria, Caulfield RSL,* Vic., 16 November 2024. URL: https://www.mhhv.org.au/wp-content/uploads/2024/12/Commandos-and-the-SOE-Karl-James.pdf (Дата звернення: 10.10.2025)
52. Stevens K. A token operation: 204 military mission to China, 1941–1945. *Asian Affairs*. 2005. 36 (1). P. 66–74.
53. Kaske E. Teachers, Drillmasters or Arms Dealers? German Military Instructors in China 1870–1914. Berliner China-Hefte 23 (October 2002). 82–98. p.
54. Tatsuo Y. Chiang Kai-shek's Study in Japan in His Memories. Chiang Kai-shek and His Time New Historical and Historiographical Perspectives. edited by Laura De Giorgi and Guido Samarani. Venezia Edizioni Ca' Foscari – Digital Publishing, 2017. P. 13–36.
55. Chan A. Arming the Chinese: The Western Armaments Trade in Warlord China, 1920–1928. Vancouver: University of British Columbia Press, 1982. 180 p.
56. Reynolds D. China, 1895-1912: State-sponsored Reforms and China's Late-Qing Revolution: Selected Essays from Zhongguo Jindai Shi. Modern Chinese History, 1840–1919. M.E. Sharpe, 1995. 174 p.
57. Jowett P. Rays of the rising sun armed forces of Japan's Asian allies, 1931–45. Warwic: Helion & Company, 2013. 148 p.
58. Setzekorn E. The Rise and Fall of an Officer Corps: The Republic of China Military, 1942–1955. Eric Setzekorn. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 2018. 257 p.
59. The Battle for China: Essays on the Military History of the Sino-Japanese War of 1937–1945. Edited by Mark Peattie, Edward Drea and Hans van de Ven. Stanford, CA: Stanford University Press, 2011. 614 p.
60. Harmsen P. Shanghai 1937: Stalingrad on the Yangtze. Havertown, Pennsylvania: Casemate, 2013. 310 p.
61. Van de Ven H. China at War: Triumph and Tragedy in the Emergence of the New China. Harvard University Press, 2017. 368 p.
62. Jowett P. Chinese Warlord Armies 1911–30. Kindle Edition. Osprey Publishing, 2010. 115 p.
63. Drea J. E. Japan's Imperial Army. Its Rise and Fall, 1853–1945. University Press of Kansas. 2009. 332 p.
64. Polak C. La mission militaire française de l'aéronautique au Japon (1919–1921). *Ebisu* 2014. 511/2014. URL: http://journals.openedition.org/ebisu/1459 (Дата звернення: 23.09.2024)
65. Peattie M. Sunburst: the rise of the Japanese naval air power, 1909–1941., Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 2001. 400 p.
66. Churchill W.S. The Second World War Vol-5. London: Cassell and Co. Ltd London, 1952. 666 p.

67. Jiang Zhongzheng (Chiang Kai-shek). Soviet Russia in China. Memories and Reflec: Farrar, Straus & Cudahy, 1957. 432 p.

68. Wedemeyer Albert C. Wedemeyer Reports!, New York: Henry Holt & Co., New York: Henry Holt & Co. 1958. 497 pp.

69. Cherepanov A. I. Notes of a Military Advisor in China. Office of Military History, 1970. 381 p.

70. Shannault C. L. The Way of the Fighter: The Memoirs of Claire Lee Chennault. edited by Robert Hotz. New York: Sons G.. Putnam. 1949, 414 p.

71. U.S. Military Intelligence Reports, China 1911–1942 1911–1941: Vol Reel 8. https://archive.org/details/per_us-military-intelligence-reports-china-1911-19_1911-1941_reel-8/mode/2up?q=Soviet (Дата звернення: 12.05.2025)

72. Coffman E.M. The Regulars: the American Army, 1898-1941. Cambridge: University of Toronto, 2004. 536 p.

73. Corum J.S. The Roots of Blitzkrieg: Hans von Seeckt and German Military Reform . USA: University Press of Kansas, 1992. 274 p.

74. Wieviorka O., Drévillon H.. Histoire militaire de la France – tome 2 De 1870 à nos jours (2). Paris: Éditions Perrin. Ministère des Armées, 2018. 720 p.

75. Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege. Lukas Grawe (Hg.). Paderborn, München, Wien, Zürich (Ferdinand Schöningh): Brill, Schöningh Verlag, 2023. 424 p.

76. Murray, Williamson; Millet, Alan R. Military innovation in the interwar period. Cambridge. New York : Cambridge University Press. 1998. 452 p.

Falko S.A. STUDY OF THE HISTORIOGRAPHY OF THE ACTIVITIES OF FOREIGN MILITARY MISSIONS IN CHINA IN 1923–1949: CURRENT STATE AND RESEARCH PROSPECTS

The study of China's military modernisation is particularly relevant given the significant achievements of contemporary China in the field of military development. One of its key components has historically been the adoption of military technologies and training methodologies from other countries.

This article analyses scholarly literature and published sources concerning the activities of foreign military missions in China during 1923–1949. To date, a substantial body of academic research examines the work of military specialists from various states in China, including Soviet military advisers, retired German officers, as well as Japanese, British, American, French, and Italian personnel. These military professionals assisted different political forces in China in modernising their armed formations during the crucial decades of the twentieth century. This study aims to demonstrate that existing scholarship and published primary sources allow for a deeper examination of the complex process of the evolution of military modernisation in China within the framework of historical analysis.

The source base of the research includes: declassified documents from Soviet and American military intelligence archives, and professional military-historical reference works. Memoirs and recollections of participants involved in foreign military missions provide valuable insights into the specific features of the work of advisers and instructors during China's military modernisation between 1923 and 1949.

The application of comparative methodology to the activities of advisory groups of military professionals within the armed formations of China's various political forces enables the attainment of new scholarly results in the study of China's military modernisation between 1923 and 1949.

The available academic literature and source materials allow for a meaningful contribution to the examination of the complex processes underlying China's military modernisation. This includes analysing the influence of foreign military specialists on military education, the development and organisation of China's combat units, their participation in the military operations of the Civil War and the War of Resistance against Japanese aggression in 1931–1945, their involvement in intelligence work, and other areas of advisory activity that offer promising avenues for further research. The study also considers scholarship dedicated to the military leadership of the heads of advisory missions.

A comprehensive examination of foreign military assistance to China is impossible without analysing the processes of military modernisation in the states that dispatched instructors and advisers to China. Such an approach significantly enhances our understanding of the broader context of the work undertaken by foreign military professionals in China during 1923–1949.

Key words: *foreign military missions, military modernization of the Chinese army, military assistance, military leadership, historiography, military advisers, military instructors, China.*

Дата надходження статті: 25.11.2025
Дата прийняття статті: 15.12.2025
Опубліковано: 30.12.2025